
Expressions lexicalitzades: anàlisi i comparació*

per Òscar Bladas

1. INTRODUCCIÓ

La intenció d'aquest article és comparar el que generalment s'anomenen *frases fetes* (per exemple: *anar-se'n a fer punyetes*, *no veure-hi més enllà del nas*) amb un altre tipus d'expressions típicament col·loquials que, a diferència d'aquelles, presenten una flexió verbal ja fixada (per exemple: *Déu nos en guard*, *ves per on*) i no es poden substituir per cap verb amb significat equivalent (*anar-se'n a fer punyetes* = *perdré's*, però *ves per on* ≠ **m'estranyo*). Aquest propòsit respon a la voluntat de distingir dos tipus d'expressions que els diccionaris inclouen en les mateixes subentrades o defineixen de manera ambigua,¹ malgrat les divergències que es poden detectar mitjançant una comparació mínimament aprofundida.

Abans d'entrar en l'anàlisi concreta de cadascuna d'aquestes expressions, tanmateix, cal presentar el marc general en què se situa el present article.

2. LA FRASEOLOGIA

Darrerament l'estudi de la fraseologia ha estat abordat amb una certa intensi-

* Agraïco a Lluís Payrató i a Núria Alturo els comentaris i les puntualitzacions que van fer a una primera versió d'aquest article.

1. En el cas del *DIEC*, en l'entrada de *veure* les expressions com *fer de mal veure* i *fer-s'hi veure* apareixen en una accepció en què s'inclouen els significats en sentit figurat (FIG.), mentre que expressions com *ves per on* i *vet-ho aquí* s'introdueixen en l'accepció d'usos emprats popularment (POP). En canvi, en les dues entrades de *clar*, tant el primer tipus d'expressions (*cantar clar*) com el segon (*és clar*) són considerats usos figuratius. En el *DGLC* succeeix el mateix: *fer de mal veure* i *vet-ho aquí* s'inclouen en diferents accepcions (la primera en FIG. i la segona com a expressió pròpia de la llengua col·loquial) i, al contrari, *posar en clar* i *és clar* s'entren dins de FIG. Sobre el tema de fraseologia i diccionaris, vegeu MORVAY (1995).

tat des de diverses perspectives, però sobretot des de la semàntica i la pragmàtica. Vicent SALVADOR (1995) presenta l'estudi d'aquest camp des de l'òptica de la lingüística cognitiva i planteja alguns dels problemes que han d'afrontar els analistes quan s'endinsen en aquest terreny. Insisteix que el mateix terme de *fraseologia* és massa vague, perquè pot incloure des d'interjeccions i fórmules rituals (salutacions, comiats, etc.) fins a locucions, proverbis i frases fetes. Afegeix, però, que el que tenen en comú totes aquestes expressions és el tret d'*idiomaticitat*, és a dir, l'elevat grau de lexicalització que presenten i que sovint impedeix deduir el seu significat a partir de la suma dels mots que les componen. Salvador destaca, en relació amb aquests elements:

- «1) El seu caràcter fortament convencional [...], que delata més clarament la seva entitat com a producte històric amb adherències culturals, precisament per *contrast* amb la (relativa) motivació de les unitats fàcilment inserides en un sistema regular. En aquest sentit, no seria massa agosarat comparar la fraseologia amb la toponímia i amb l'onomàstica en general.
- »2) Com a conseqüència del punt anterior, la fraseologia presenta una resistència superior a la traducció i a l'ensenyament d'un idioma com a segona llengua.» (SALVADOR 1995:14)

2.1. *Classificació segons Fillmore*

Més endavant, seguint FILLMORE *et al.* (1988), estableix una sèrie de parells distintius a fi de classificar els diferents tipus d'unitats fraseològiques. En primer lloc, distingeix entre les expressions que són opaques —és a dir, que no permeten deduir el seu significat a partir de la suma dels seus components, com *escurar la cassola* o *portar banyes* i que, en aquest sentit, també s'anomenen *idiomàtiques*—² i aquelles que presenten una major facilitat de descodificació, com *a tot estirar* o *ésser més tossut que una mula*. En segon lloc, diferencia les expressions que es construeixen segons la gramàtica regular de la llengua, com *a contracor* o *fer un paperàs*, i les que presenten certes peculiaritats sintàctiques, com *com més va més o ara com ara*. En tercer lloc, oposa les expressions substantives, aquelles que contenen mots lèxics fixos, a les formals, aquelles que estan constituïdes per mots gramaticals i són reomplibles mitjançant mots lèxics, per exemple [_{sv} *SUBJUNTIU*] *qui* [_{sv} *SUBJUNTIU*] (*peti qui peti, caigui qui caigui*, etc.). I, en quart lloc, contraposa les expressions que no presenten cap funció pragmàtica, com *anar-se'n a fer punyetes*, i les que sí la tenen, com *pasi-ho bé* (comiat) o *com anàvem dient* (marcador discursiu).

2. El primer que va recórrer al concepte d'*idiomaticitat* va ser HOCKETT (1958), el qual feia servir el terme *idiotisme* per referir-se a tot element de la llengua que calia memoritzar: «*En todas las lenguas es muy elevado el número de formas compuestas que son idiotismos. Dado que un morfema no tiene ninguna estructura que permita deducir su significado, estamos obligados [...] a dar a todos los morfemas categoría de idiotismos, excepto cuando figuran como constituyentes de otro idiotismo.*» (HOCKETT 1958:174)

2.2. Classificació segons Nattinger i De Carrico

Un altre tipus de classificació és la que presenten NATTINGER i DE CARRICO (1992), els quals anomenen *lexical phrases* tot aquest conjunt més o menys heterogeni d'expressions. Segons aquests autors, el parlant, a més d'emprar les regles gramaticals i lèxiques per crear seqüències noves, sovint també recorre a peces de parla prefabricada en certes situacions comunicatives, sobretot les que són més habituals i recurrents o les que s'han ritualitzat més. Això significa que dins del lèxicó emmagatzema, a més dels diferents tipus d'arrels i afixos, un nombre indeterminat de conjunts de mots que s'associen a situacions concretes i que li permeten actuar amb un certa rutina i, per tant, amb menys cost de processament i més fluïdesa.

La classificació que proposen Nattinger i De Carrico té molt en compte si una determinada expressió ha adquirit una funció pragmàtica (és a dir, si serveix per saludar, felicitar, agrair, etc.). Així, entre les expressions que no presenten cap funció d'aquesta mena, inclouen els *idioms* (expressions amb significat no deduïble a partir dels seus constituents, per exemple: *fer Pasqua abans de Rams, estar tocat de l'ala* i moltes altres frases fetes), els *clixés* (expressions similars als *idioms*, però amb significat més transparent, per exemple: *córrer món, posar en un compromís* i sintagmes com *per desgràcia, de bona fe*, etc.) i les *collocacions* (combinacions freqüents de dos o més mots que l'ús ha consagrat, sense que es produeixi, però, cap tipus de lexicalització, per exemple: *estendre acta, rompre el plor*).³ Entre les expressions que exerceixen una funció pragmàtica, aquests autors diferencien les anomenades *polywords* (o locucions, expressions invariables que funcionen com un sol mot, per exemple: *tu ja m'entens, per cert, amb tot*), *phrasal constraints* (o constrictors sintagmàtics, comparables a les expressions de tipus formal que s'han explicat més amunt), *institutionalized expressions* (o fórmules institucionalitzades, com els proverbis, formes de salutació, etc.) i *sentence builders* (o construccions oracionals, expressions que introdueixen oracions completes: *em sembla que..., jo diria que...*).

2.3. Problemes en la classificació de Nattinger i De Carrico

Tot i que la classificació que proposen Nattinger i De Carrico recull a bastament els diferents tipus d'expressions idiomàtiques de la llengua, no sembla que

3. Sobre les *collocacions*, és obligat consultar la introducció de BENSON *et al.* (1986), especialment per la classificació que s'hi presenta. La distinció principal s'estableix entre les *collocacions* gramaticals (formades per un nom/adjectiu/verb + una preposició/clàusula, per exemple: *angry at, argument about*) i les *collocacions* lèxiques (formades només per combinacions de noms, adjectius, verbs i adverbis, és a dir, sense preposicions ni clàusules, per exemple: *commit murder, a chronic alcoholic*). Es considera que són *collocacions* totes aquelles oracions o construccions no idiomàtiques que, a causa de la recurrència, han esdevingut combinacions fixades. En canvi, es tracten com a formes lliures totes aquelles combinacions que es formen segons les regles sintàctiques i permeten la substitució dels seus elements, per exemple: els sintagmes adverbials que poden acompanyar un verb (*canta pel camí/la nit/molt bé...*). En català, però, encara no s'ha proposat cap traducció per a aquest mot.

la distinció de què parteix entre les que exerceixen una funció pragmàtica i les que no⁴ estigui ben fonamentada. Efectivament, un supòsit d'aquesta mena contradiu l'evidència que han mostrat disciplines com la pragmàtica i la semàntica segons la qual el significat de les paraules és determinat, en gran part, pel seu ús. Això vol dir que qualsevol paraula, pel sol fet d'utilitzar-se, té un significat potencial que es concreta en cada context en què apareix i que, a la inversa, qualsevol significat implica un ús —una funció discursiva, si es vol— i que, per tant, no hi ha paraules o grups de paraules sense funció pragmàtica. Si fos així, els mots no significarien res o, simplement, no existirien.

Sembla, doncs, que més aviat cal distingir entre aquelles expressions que s'empren —o poden emprar-se— en sentit referencial, per tal com són veritables o falses d'acord amb la realitat que constaten (com la frase feta de l'oració *quan ho va saber, va perdre els estreps*) i aquelles que no es poden contrastar amb cap realitat, atès que no s'utilitzen d'una manera referencial (com en l'oració *no m'omplis més el cap!*, en què no es descriu res, sinó que s'ordena una determinada acció). En qualsevol dels dos casos, però, la funció pragmàtica existeix, ja que tant pertany a l'ús de la llengua una ordre o una salutació (actes de parla comissius o expressius), com una asseveració (acte de parla constatatiu).

Per aquest motiu, doncs, cal relativitzar una mica la classificació de Nattinger i De Carrico —i, en part, la de Fillmore *et al.*—, tot i que també permet delimitar un camp que, com s'ha vist, és molt heterogeni.

2.4. *Classificació de Pottier*

És aquesta diversitat, precisament, el que mou POTTIER (1976) a intentar resoldre la qüestió sobre les unitats que componen el lèxic i a considerar que la lexicalització opera a tres nivells: el mot, el sintagma i l'oració.

Abans, però, crea el concepte de *lexia* —que defineix com qualsevol unitat lèxica memoritzada i que neix, segons ell, d'un hàbit associatiu— i en distingeix els següents tipus: la *lexia* simple, que correspon generalment al mot (*cavall, morir*), la *lexia* composta, que és el resultat d'una integració semàntica d'un afix (*telèfon, fourchette* 'forquilla' com a mot ja diferent de *fourche* 'estaló'), la *lexia* complexa, que inclou tota seqüència de mots en vies de lexicalització (*guerra freda, veure la padrina*) i també les sigles, i la *lexia* textual (refranys, himnes, endevinalles, etc.). En cadascun d'aquests tipus, Pottier detecta diferents graus de lexicalització a partir de criteris com ara la manca d'autonomia (*le chemin de fer* → **le chemin*, però el *general de divisió* → 'el *general*'), la incommutabilitat d'algun component (*se trouver mal* 'desmaiar-se' ↔ *se trouver bien* 'tenir bon aspecte') o la impossibilitat de separar el grup (*home de palla* → **home pobre de palla*, però *cantar les quaranta* → *cantar bé les quaranta*).

Pottier mateix reconeix que no hi ha cap criteri definitiu per comprovar si una

4. I que FILLMORE *et al.* (1988) també estableixen en la darrera oposició que s'ha enumerat.

determinada expressió s'ha lexicalitzat. Tot i així, la seva classificació permet diferenciar dos conceptes que es poden confondre fàcilment: el de *mot* i el de *lexia*—d'ara endavant, *unitat lèxica*. En efecte, una unitat lèxica pot estar formada per un mot o per més d'un, tot i que, en aquest darrer cas, no sempre presenta les mateixes característiques, ja que pot estar constituïda per:

- a) un mot compost o un sintagma que, des d'un punt de vista flexiu, es comporten com un sol mot (unitat lèxica uninominal).
- b) dos o més mots que, pel que fa a la flexió, actuen per separat (unitat lèxica plurinominal).

Com a exemples de a) es poden citar *malparlar*, un mot compost però que, respecte a la flexió, s'empra com un de sol, i *maldecap*, que en el plural fa *maldecaps*. Com a exemples de b) es poden assenyalar *vagó restaurant* (**vagó restaurants*) o *cap de turc* (**cap de turcs*)⁵ i *portar dol* (*portavalarem dol*). Aquest darrer com a mostra de tot el conjunt de frases fetes que existeixen en català.

Del que s'acaba d'exposar, doncs, cal subratllar que les frases fetes són unitats lèxiques comparables a altres elements de la llengua, especialment als sintagmes que, semànticament, funcionen com una unitat significativa estable, però que encara no han assolit un grau de lexicalització prou elevat perquè la flexió afecti tot el conjunt. En aquest sentit, són diferents a les expressions plenament lexicalitzades com *mirám-i-no-em toquis*, *qui-sap-lo*, *estira-i-arronsa* o *a corre-cuita*, les quals presenten una flexió del tot fixada i actuen morfològicament i sintàcticament com qualsevol mot o qualsevol sintagma (*era un estira-i-arronsa constant*)

2.4 bis. *La flexió i les expressions idiomàtiques*

Una qüestió que sempre ha interessat els semantistes és la relació que existeix entre les expressions idiomàtiques i els mots compostos, atès que, tal com s'ha vist, presenten característiques semblants. Per aquest motiu, MATTHEWS (1974) afirma que, des d'un punt de vista semàntic, no seria desaconsellable estendre el terme *lexema* per a les expressions d'aquest tipus, tot i que, des d'una perspectiva morfològica, això seria problemàtic. Com a exemple, tracta les expressions angleses *pull one's socks up* i *make one's mind up* i exposa que, malgrat el seu significat opac, el verb continua essent conjugable (*he must pull his socks up*, *he's showing signs of pulling his socks up*, etc.) i que s'hi pot inserir qualsevol tipus de possessiu (per exemple, *they pull their socks up*, *she'll have to pull her socks up*, etc.), la qual cosa significa que una expressió d'aquesta mena s'ha d'especificar dins del lèxicó com a part del lexema *PULL* o del lexema *SOCK*, però no com a element unitari del tipus *PULL SOCKS UP*. Això contrastaria, segons Matthews, amb el mot *ice-cream*, el qual sí que es podria incloure en el lèxicó com a unitat, perquè funciona

5. Tot i que, certament, també hi poden haver certes restriccions (per exemple, **caps de turcs*).

com qualsevol lexema normal (admet epítets i modificadors com qualsevol altre substantiu: *nice fresh ice-cream*).

El mateix succeeix en expressions com *govern civil*, anomenades *compostos sinàptics*. El fet que semànticament formin una unitat i puguin presentar un significat opac (en el cas de *govern civil*, per exemple, el significat no es pot deduir només a partir del coneixement de GOVERN i CIVIL), no implica que, morfològicament, cadascun dels seus components no pugui flexionar-se per separat: *governs civils*. Matthews empra el terme *ús idiomàtic* per referir-se a aquestes construccions que semànticament formen una unitat, però que estan formades per components morfològicament independents. Un cas diferent seria que tan sols es flexionés un d'aquests components, especialment el segon (*pa amb tomàquet* pronunciat [pa m tumákəts] en un context com *preparans dos pa amb tomàquets amb pernil*), ja que aleshores sí que es pot considerar que, tant semànticament com morfològicament, hi ha una sola unitat.

2.5. Criteris per detectar la lexicalització

Matthews analitza els diferents criteris per determinar si un conjunt de mots formen una unitat lexemàtica. Aquests criteris són: el semàntic, el fonològic, el sintàctic i el morfològic.

Respecte al primer, destaca que, si s'apliqués sistemàticament, s'haurien d'equiparar els mots compostos a altres tipus d'unitats ben diferents, com per exemple les frases fetes del tipus *pull one's socks up*, en què, tal com s'ha vist, els seus components funcionen de manera independent des d'un punt de vista morfològic. Pel que fa al criteri fonològic, constata que, si sempre se seguíssim, s'haurien de rebutjar mots que, semànticament, formen una unitat. Ho exemplifica dient que, segons aquest criteri, *red admiral*, un tipus de papallona, no hauria de ser un compost perquè conserva els dos accents, a diferència de *blackbird*, 'merla', que només en té un. En relació al criteri sintàctic, afirma que tampoc no és fiable, ja que, si en alguns casos un dels components no es pot coordinar amb cap element (*rentaplats* però **rentaplats i gots*), en altres casos, sí que és possible (ell cita l'exemple de *red admiral*, que pot presentar coordinació en certs contextos: *a flock of white and red admirals*). Afegeix, a més, que a vegades es pot pronominalitzar part d'un compost i, com a mostra, addueix l'exemple: *He's a lady-killer because he like them so much*. I, finalment, respecte al criteri morfològic, considera que és el més fiable, ja que li permet destriar entre lexemes compostos i expressions idiomàtiques. Segons ell, caldria considerar que un conjunt de mots forma un lexema compost si funciona com a bloc des d'un punt de vista morfològic (com a *capverds*) i que, en canvi, seria una expressió idiomàtica si els components poden flexionar-se de manera independent (com a *govern civil*, *buscar les pessigolles*, és a dir, els compostos sinàptics i les frases fetes).

El problema rau, com ell mateix apunta, en la diversitat de solucions que poden oferir els parlants d'una mateixa llengua. És a dir, així com hi ha parlants

del català que diuen *dos cafès amb llet* i *dues mans de morter*, també n'hi ha d'altres que fan *dos cafè amb llets* i *dues mà de morters*. De fet, el problema és força relatiu, perquè tan sols posa de manifest que un mateix conjunt de mots pot trobar-se en diferents graus de lexicalització. El mateix Matthews així ho reconeix quan diu que:

«En la historia de una lengua tanto las colocaciones como las figuras del habla pueden haber-se INSTITUCIONALIZADO (como clichés o modismos) sin haberse LEXICALIZADO como simples unidades. Este es el caso de una mala pasada en que es todavía posible modificar a mala (una muy mala pasada). Inversamente, puede aparecer lexicalización, inmediata (ej.: lavaplatos) o tardía (ej: hijo-puta), y esto puede llevar a la fosilización de uno de sus miembros (ej: cara (dura)), a una formación puramente derivativa (ej.: niñez), o a una virtual unidad morfológica (ej.: verderón).» (MATTHEWS 1980: 206)

La distinció és important, perquè el fet que un conjunt de mots hagi esdevingut una expressió amb un significat més o menys unitari a causa de l'ús no implica necessàriament que s'hagi lexicalitzat —en el cas de les *collocations*, això es fa evident. El que comporta una certa confusió, tanmateix, és que són fenòmens que pertanyen a estadis diferents d'un mateix procés que és gradual i unidireccional. La diferència més important entre el que es considera institucionalitzat i el que ja s'ha lexicalitzat, doncs, és el grau de fixació del conjunt, el qual és inversament proporcional a la possibilitat d'intercalar mots, pronominalitzar algun component... i canviar la flexió.

2.6. La perspectiva diacrònica

Dues característiques que cal remarcar en relació amb les expressions que aquí s'analitzaran provenen de la perspectiva diacrònica, malgrat que, com es pot comprovar, l'enfocament d'aquest article és bàsicament sincrònic.

En primer lloc, és ben coneguda la tendència d'aquest tipus d'expressions al desgast fònic a causa del seu ús altament rutinari. Els parlants, en efecte, més que cercar diferents maneres de dir aproximadament el mateix, prefereixen repetir les expressions que han sentit abans i que, per l'ús, ja associen a diferents situacions comunicatives. La lexicalització permet que determinats grups de mots s'emmagatzemin com a unitats simples i que, com la resta de mots de la llengua, es desgastin amb l'ús quotidià. Això provoca que el significat d'aquestes expressions esdevingui opac i que no es pugui deduir quina és la seva funció pragmàtica. En català, n'és un bon exemple la fórmula *si us plau*. És ben sabut que en la parla col·loquial aquests mots es pronuncien [sispláw],⁶ sense que es produeixi, però,

6. L'elisió de la vocal del pronom feble *us* no és gens freqüent en català general. En un altre context igual al de *si us plau*: *si us canseu, digueu-m'ho*, l'elisió de l'esmentada vocal no es produiria mai (**si's canseu, digueu-m'ho*), encara que la velocitat de locució fos molt alta.

cap canvi en l'ús discursiu que tenia el conjunt inicial, és a dir, el de petició. Aquest fet implica que el significat de l'expressió està constituït en bona part per la seva funció pragmàtica. Altrament, no seria possible dir *sis plau* i esperar que es mantingués el mateix significat idiomàtic, atès que, havent canviat la forma dels mots, aquest també s'hauria vist alterat, fins al punt que *sis plau*, en català, no voldria dir res.⁷

Un altre punt que, des d'un punt de vista diacrònic, resulta interessant és la forma arcaïtzant que presenten algunes d'aquestes expressions. Així, per exemple, *a déu siau* o *al cel sia* encara conserven conjugacions del verb *ésser* que en el català general ja han desaparegut. En aquest cas, torna a produir-se un fenomen semblant al de *si us plau*, atès que, tot i la fossilització de la morfologia verbal (un parlant actual, en efecte, no recorda que *siau* prové de la segona persona del plural del present de subjuntiu), encara es conserva el mateix ús. Això indica que és sobretot la funció pragmàtica de tota l'expressió, i no pas la suma de tots els seus components, el que li atorga significat. Sobre aquesta qüestió, s'hi tornarà més endavant.

2.7. Resum

Fins aquí s'ha comentat que el camp de la fraseologia és molt heterogeni i que un dels criteris que segueixen autors com Fillmore *et al.* i Nattinger i De Carrico per classificar les expressions idiomàtiques és saber si tenen funció pragmàtica. S'ha considerat, però, que aquest criteri s'ha de relativitzar, perquè tant una frase feta com una expressió del tipus *ves per on* poden tenir una funció pragmàtica. També s'ha vist que, des d'un punt de vista formal, les frases fetes són unitats lèxiques plurinominals comparables, per exemple, als compostos sinàptics, ja que la flexió d'ambdós pot variar sense restriccions. I, finalment, s'ha exposat que, a diferència de les frases fetes, el significat idiomàtic d'expressions com *què dius ara* i *ves per on* es basa, en bona part, en la seva funció pragmàtica.

3. PRESENTACIÓ DE LES DADES

Així doncs, un cop presentat el marc general, cal analitzar amb més detall el tipus d'expressions que centren l'atenció d'aquest treball i de les quals a continuació s'ofereix un petit llistat. La majoria d'expressions provenen del buidatge de J. PASPALL i J. MARTÍ (1984) i algunes han estat recollides per l'autor d'aquest treball. Respecte al procés de selecció, s'ha d'especificar que es van escollir les expressions que segueixen els criteris següents:

- a) Estar constituïdes almenys per un verb

7. LÜTKE (1986) presenta, en aquest sentit, un interessant article sobre aquestes dues tendències de la llengua.

- b) Presentar un verb en forma personal
- c) Ser d'ús general

La intenció d'aquests criteris és:

1) Descartar, d'una banda, les nombroses frases fetes de la llengua —que sempre s'entren en els diccionaris amb el verb en infinitiu, a diferència de la majoria de les expressions que aquí s'estudiaran.⁸ I, de l'altra, tots els sintagmes preposicionals, adverbials i nominals que han sofert algun tipus de lexicalització, ja que, com s'ha dit a la introducció, el propòsit d'aquest treball només és tractar un tipus concret d'expressions i no pas el procés de lexicalització de la llengua en general.

2) Rebutjar aquelles expressions que s'han perdut força o no s'utilitzen habitualment de manera general.⁹

No obstant això, algunes de les expressions que s'inclouen en la llista presenten verbs en forma no personal —normalment són sintagmes preposicionals amb un verb en infinitiu— i que incompleixen, per tant, el segon criteri. Tot i així, també s'ha optat per recollir-les, perquè, tal com es veurà, són fórmules que es comporten de manera semblant a la resta d'exemples.¹⁰

En definitiva, les expressions que s'han triat segons els tres criteris anteriors i les precisions que s'acaben de fer són les següents:

<i>a [SV INF] s'ha dit/falta gent</i>	<i>com hi ha món</i>
<i>a bodes em convides</i>	<i>com qui no diu res</i>
<i>adéu-siau</i>	<i>com s'entén?</i>
<i>agafa't fort</i>	<i>com si diguéssim</i>
<i>altra feina hi ha</i>	<i>com si es parlés a la paret</i>
<i>anem a dir</i>	<i>com si li diguessin Llúcia</i>
<i>aquesta sí que és bona</i>	<i>comptat i debatut</i>
<i>ara es lleva</i>	<i>correu-hi tots</i>
<i>ara hi corro</i>	<i>creu-t'ho</i>
<i>ara li fan el mànec</i>	<i>de més verdes en maduren</i>
<i>ara que hi penso</i>	<i>demà m'afaitarà</i>
<i>avall, que fa baixada</i>	<i>demà serà un altre dia</i>
<i>bon profit li faci</i>	<i>Déu (no) ho vulgui</i>
<i>bona l'hem feta</i>	<i>Déu em perdoni</i>
<i>bona nit i tapa't</i>	<i>Déu me'n guard</i>
<i>cadascú per on l'enfila</i>	<i>Déu n'hi do</i>
<i>com hi ha Déu</i>	<i>Déu nos en guard</i>

8. En el *Diccionari de frases fetes* aquestes expressions acostumen a aparèixer amb un signe d'exclamació. Així, per exemple, s'ha exclòs *prometre el món i la bolla*, entrada 3.575, però s'ha recollit *puja aquí dalt!*, que és l'entrada següent.

9. Per exemple, s'ha exclòs l'expressió *ja t'ho diran de misses*, emprada per mostrar desacord.

10. Cal assenyalar també que no s'han inclòs expressions metadiscursives com *és a dir*, *com si diguéssim*, *vull dir*, etc. perquè, tot i que presenten característiques semblants a la resta, s'inclouen en un conjunt molt específic i ben conegut d'elements que s'anomenen *marcadors discursius* i que, entre altres funcions, s'encarreguen d'estructurar el discurs (veg. SALVADOR [1995] i SCHIFFRIN [1987]).

Deú t'escolti
Deú t'ho pagui
Deú vos guard
el passat, passat
embolica que fa fort
en pau descansi
és (ben) veritat
és a dir
és clar
és igual
és tard i vol ploure
està bé
està dit
estigui bo
fuig!
ja cal que es calci
ja en parlarem
ja et dic jo
ja et trobaré
ja hi estem anant,
ja hi firmaria
ja hi som
ja ho veus
ja n'hi ha prou
ja se sap això
ja t'enganxaré
l'acompanyo en el sentiment
lloat sia Déu
maleït siga
me cago en l'ou, l'olla, ru...
mira qui parla
muts i a la gàbia
ni parlar-ne
ni pensar-ho
ni que em matin
ni somniar-ho
no cal que ho digui
no caldria sinó
no es mereixen
no et fum
no hi fa res
no hi ha més
no importa
no m'enredaràs pas

no s'ho val
no serà tant
no té importància
o sigui
on s'és vist
para el carro
passi-ho bé
per a servir-lo
per a tu faràs
per aquí no hi passo
perquè no sigui dit
posa-t'hi cebes
pots pensar
potser que [sv SUB]]
puja aquí dalt
qualsevol diria
que aprofiti
què dius ara
què dius!
que el diable se m'emporti si...
què hi fa?
què hi farem
què hi ha?,
què mana?
què més voldria
què més vols
que no sigui dit
que t'aprofiti
què t'has cregut
què t'has pensat
que vagi de gust
què va haver dit!
què vols que et digui
qui ho diria
qui ho havia de dir
qui sap
quina mosca t'ha picat
s'ha acabat el bròquil
si Déu vol
si sou servits
si us plau
som o no som?
som-hi
tal dia farà un any

*tant hi fa
tant li fa
tant se val
té raó
tira peixet
toca ferro
toca-la
tornem-hi, que no ha estat res
tu diràs!
va bé*

*va com va
valgà'm Déu
ves per on
ves què et sembla
ves si no
vet-ho aquí
vinga
vols dir?
vols-t'hi jugar que...*

4. ANÀLISI DE LES DADES

4.1 *Característiques principals*

Com es pot veure, la llista no és gaire extensa, però és força representativa del tipus d'expressions que centren l'interès d'aquest article. Una primera anàlisi permet comprovar quines són les seves característiques més generals:

4.1.1. *Opacitat*

Algunes presenten un significat opac, per tal com la suma dels seus components no correspon a l'ús habitual de l'expressió. Aquest és el cas, per exemple, d'*ara li fan el mànec*, en què el significat d'incredulitat¹¹ no es pot deduir a partir del significat literal de tot el conjunt.

N'hi ha d'altres, en canvi, que semblen més transparents (per exemple: *no s'ho val*), però que, de fet, també es poden interpretar de dues maneres. En primer lloc, d'una manera literal (en el cas de *no s'ho val*, amb un sentit equivalent a una paràfrasi com 'X no es mereix Y') i, en segon lloc, com a fórmules pròpies de determinades situacions comunicatives (seguint amb *no s'ho val*, com a expressió destinada a 'qui ens dóna les gràcies per un favor que li hem fet, a qui ens demana perdó per una molèstia que ens ha causat', *DIEC*). En aquest cas, però, el significat tampoc no és fàcil d'inferir, atès que està més condicionat per la funció pragmàtica de tot el conjunt que no pas per la suma dels seus components. És a dir, l'expressió adopta un significat que no es pot deduir sense tenir en compte la funció pragmàtica que aquesta exerceix, la qual cosa fa que tingui un caràcter tan idiomàtic com les fórmules més opaques —del tipus *ara li fan el mànec*.

4.1.2. *Lexicalització*

Com s'ha dit en la introducció, la majoria d'aquestes expressions no permeten

11. Segons el *DIEC*: «Expressió que significa que no s'espera que es faci una cosa.»

gaires canvis de flexió sense que l'ús discursiu no variï. En efecte, el canvi del temps verbal o dels morfemes de nombre i persona modifica, no tan sols la forma de l'expressió, sinó també l'ús comunicatiu que se'n fa. Així, per exemple, *què hi ha?* es pot canviar perfectament per *què hi havia?*, però aleshores l'expressió adopta una altra funció pragmàtica, cosa que no succeeix amb les frases fetes, que mantenen el seu significat idiomàtic encara que canviïn els morfemes de nombre/persona i/o de temps (*dóno/donaven/donarà la tabarra*). Dit altrament, *què hi havia?* només pot tenir un significat, el literal; *què hi ha?*, en canvi, en pot tenir dos: el literal (com *què hi havia?*), que es basa en una pregunta ben transparent, i el que s'identifica amb una altra funció comunicativa, és a dir, la salutació. Una cosa similar succeeix en el cas de *passi-ho bé*, per exemple, ja que el canvi en el nombre del verb (*passeeu-ho bé* o *passin-ho bé*) fa que l'oració ja no s'entengui exactament com un comiat —tal com passa amb *passi-ho bé*, que només es pot substituir per *adéu*—, sinó també com a expressió d'un desig o fins i tot d'una ordre.

4.1.3. Restriccions flectives

Hi ha casos en què s'admet el canvi de flexió sense afectar la funció pragmàtica, però amb certes restriccions. Així, per exemple, *para el carro* i *ara hi corro* poden emprar-se en plural (*pareu el carro*, *ara hi correm*) tot mantenint el significat més freqüent per a qualsevol parlant, cosa que no passa si es flexionen en passat (**va parrar el carro*) o en futur (**ara hi correrè*). Aquesta major permissibilitat no ha de sorprendre pas, perquè és pròpia de la gradualitat que caracteritza qualsevol procés de lexicalització, com ja s'ha vist. D'altra banda, *ja cal que es calci*, per exemple, pot utilitzar-se amb qualsevol persona (*ja cal que em calci*, *ja cal que ens calcem...*) i també en present o en futur (*ja caldrà que et calcis*), però en passat segurament és més estrany (**ja calia que ens calcéssim*). En canvi, a *ja hi som*, sembla que es pot conjugar en qualsevol temps (*ja hi vam ser*, *ja hi serem*), però només amb persones del plural (**ja hi és*, **ja hi ets*).

No obstant això, també hi ha casos en què gairebé no existeixen restriccions flectives, la qual cosa fa pensar que algunes de les expressions que s'han enumerat més amunt es podrien tractar, en darrer terme, com a frases fetes. Aquest és el cas de *per aquí no hi passo*, que sembla que pot conjugar-se en qualsevol temps i qualsevol persona sense alterar el significat: *per aquí no hi passaven*, *per aquí no hi passarà*, *per aquí no hi passem...* La qüestió, doncs, és força delicada, atès que la gradualitat que caracteritza aquests fenòmens impedeix d'establir límits ben definits entre allò que, des d'un punt de vista estructural, és possible i allò que, a la pràctica, cap parlant no diu habitualment.

4.1.4. Arcaïtzació

El punt anterior és important, perquè té a veure amb el criteri morfològic, un

dels més fiables per determinar si una expressió s'ha lexicalitzat, segons Matthews. En el cas de les formes verbals arcaïques, això es pot comprovar més fàcilment. Així, el fet que expressions com *Déu vos guard* i *valgà'm Déu* conservin conjugacions antigues implica que el seu significat no s'ha d'atribuir exclusivament a la simple literalitat —si fos així, també es diria *Déu ens guardi* i *valgui'm Déu*, cosa que no passa—, sinó també a la funció pragmàtica (la salutació i la mostra de sorpresa en aquest cas)¹², que en part és independent del significat literal i de l'estructura morfològica de cada fórmula. Això és el que succeeix en exclamacions com *maleït siga* o *vinga* i en la resta d'expressions no arcaïtzants que s'han recollit més amunt. Així, per exemple, les fórmules *què hi ha?* i *passi-ho bé* serien anàlogues a les de *Déu me'n guard* o *valgà'm Déu*, però amb la diferència que no es produeix cap mena de fossilització morfològica, però sí algun tipus de lexicalització flectiva (sobretot dels morfemes de temps) que impedeix canviar la flexió del verb sense alterar l'ús més habitual de l'expressió.¹³ Aquest comportament indica que no tot el que és correcte des d'un punt de vista gramatical és acceptable pel que fa a l'ús i que aquest darrer també imposa restriccions a l'estructura gramatical —impedint, per exemple, que canviï la flexió.

4.1.5. *Altres restriccions*

A vegades, algunes expressions no permeten inserir cap element. Cal recordar que aquest criteri no és definitiu per demostrar la lexicalització d'un grup de mots, però aporta arguments que, sens dubte, cal tenir en compte. Així, per exemple, no es diu *ja se sap bé això* i *és ben clar* quan s'utilitzen aquestes expressions com a mostra d'acord amb l'interlocutor. Al contrari d'*és veritat*, en què es pot intercalar l'adverbi i dir *és ben veritat* quan s'utilitza també com a fórmula d'acord. També cal notar que a vegades no es poden elidir elements que no són obligatoris des d'un punt de vista estructural, la qual cosa significa que l'expressió presenta un grau de lexicalització força elevat. Així, per exemple, a *ja et dic jo!* o *tu diràs!*, no es poden eliminar els pronoms forts, tot i que només compleixen una funció emfàtica.

4.1.6. *Formalitat*

Un darrer tret que cal tenir en compte és que algunes expressions són de caràcter formal, com, per exemple, a [_{SV} *INFINITIU*] *s'ha dit/falta gent* i *potser*

12. Això també succeeix en algunes frases fetes. Per exemple, a *ésser dat* i *beneït* es manté un participi, *dat*, que en el català general ja no s'utilitza, malgrat que el verb *ésser* manté tota la seva capacitat flectiva.

13. En altres casos, la lexicalització afavoreix el manteniment d'usos morfològics que en el català general ja han desaparegut, com per exemple a *on s'és vist*, en què es manté el verb *ser* com a verb auxiliar enlloc del verb *haver* (*on s'ha vist*).

que [_{sv} *SUBJUNTIU*], en què, a diferència de la resta, pot incloure's qualsevol verb.

4.2. Diferències formals

Un cop definides les característiques pròpies d'aquestes expressions, convé diferenciar-les, d'una banda, de les *collocations*, i, de l'altra, de les frases fetes.

Respecte a les primeres, cal constatar que les expressions que aquí s'estan analitzant són unitats lèxiques —la impossibilitat de variar la flexió o la possibilitat de fer-ho però amb certes restriccions així ho demostra—, mentre que les *collocations*, com és sabut, només són associacions molt freqüents de mots, sense que això comporti cap tipus de lexicalització.

Pel que fa a les frases fetes, aquesta distinció no es pot establir, perquè en ambdós casos es pot considerar que són unitats lèxiques i no meres associacions de mots. Això es desprèn del fet que els dos tipus d'expressions presenten significats que cal memoritzar, o bé perquè són opacs, sobretot en el cas de les frases fetes, o bé perquè, tot i ser força transparents, depenen en gran part de la funció pragmàtica. Així, per exemple, si *passi-ho bé* s'interpreta com a comiat i no pas com a ordre o com a desig, tal com es podria suposar a partir del subjuntiu, és perquè l'ús de la llengua així ho ha afavorit i no pas perquè es pugui deduir a partir de la simple literalitat.

A més, el tret d'opacitat no és útil per diferenciar els dos tipus d'expressions, atès que els afecta d'una manera semblant. Així, per exemple, tan opaca és la frase feta *llançar la casa per la finestra* com les expressions *s'ha acabat el bròquil* o *puja aquí dalt*, ja que en cap cas no es pot intuir el significat més habitual i cal, per tant, memoritzar-lo. A més, ja s'ha vist que fins i tot es poden incloure dins del concepte d'*idiotisme* expressions aparentment tan transparents com *creu-t'ho*, per exemple, que també tenen un significat diferent al literal. La prova és que un parlant que no mostri gaire competència en català no pot arribar a suposar —sempre fora de context— que un imperatiu com *creu-t'ho* no és res més que una expressió de desacord comparable a *i un bé negre, mai de la vida*, etc. És aquesta idiomàtica precisament el que, d'una banda, oposa les frases fetes i el tipus d'expressions que aquí s'estudien a les *collocations* i, de l'altra, el que permet considerar-les unitats lèxiques.

L'única diferència que fins ara es constata és la tendència a la invariabilitat de la flexió en el tipus d'expressions que s'està tractant, en contrast amb l'absoluta flexibilitat de les frases fetes. Efectivament, el verb d'unitats lèxiques com *posar fil a l'agulla*, *tractar a baqueta*, etc. es comporta amb tota regularitat i pot conjugarse en qualsevol temps i en qualsevol nombre i persona sense que això afecti el seu significat idiomàtic. Això no succeeix, com ja s'ha vist, amb unitats lèxiques del tipus *què dius ara*, *no serà tant*, etc., de la qual cosa es conclou que en aquests casos l'expressió s'està lexicalitzant o ja s'ha lexicalitzat. És el que ha passat, de fet, en les formes arcaïtzants (*Déu vos guard, valgåm Déu...*) i el que, en la resta d'expressions, es pot comprovar per la impossibilitat de canviar la flexió sense alterar-ne la funció pragmàtica.

Aquestes diferències de comportament permeten distingir a nivell formal els dos tipus d'expressions. D'una banda, la facilitat de canviar la flexió en les frases fetes indica que constitueixen unitats lèxiques plurinominals. D'una altra, la dificultat de variar els morfemes flectius en l'altre tipus d'expressions demostra que són unitats lèxiques uninominals, almenys en alguns casos. Això es comprova especialment en les fórmules fossilitzades com *ves per on, Déu me'n guard, etc.*, tot i que la major flexibilitat en la resta de les expressions impedeix que es pugui generalitzar de manera absoluta. De fet, ja s'ha vist que en certs casos les restriccions flectives no són gaire fortes i que, per tant, algunes d'aquestes expressions es comporten més aviat com a frases fetes. No obstant això, l'evidència que en la majoria de casos existeixin força restriccions implica que, si bé no totes aquestes expressions formen una unitat lèxica uninominal, moltes estan en un procés de lexicalització que les situa entre les frases fetes (plurinominals) i les formes més fossilitzades (uninominals).¹⁴

4.3. Diferències funcionals

4.3.1. Teoria dels actes de parla

Sembla que la distinció no ha de procedir tan sols d'explicacions formals, sinó també funcionals, ja que segurament cal entendre l'ús dels dos tipus d'expressions per poder diferenciar-los millor. Ja s'ha dit, en efecte, que els criteris que segueixen Fillmore i Nattinger i De Carrico per classificar les expressions idiomàtiques tenen molt en compte la funció discursiva que les caracteritza.

En aquest sentit, cal partir d'una de les teories essencials de la pragmàtica: l'anomenada *teoria dels actes de parla*. Segons aquesta teoria, quan parlem, també realitzem una acció —en aquest cas, però, amb el llenguatge— que es denomina *acte de parla* i que constitueix una unitat comunicativa mínima de caràcter verbal. Així, quan diem *r'ordeno que...* ja estem ordenant a algú que faci una cosa i quan diem *r'agraeixo que...* ja estem agraint. No cal, però, que sempre existeixi un verb que designi l'acció que es duu a terme. Quan es diu *ja no plou*, per exemple, no es fa res més que constatar un fet que pot ser veritable o fals, però aquesta constatació també és una acció.

S'han proposat diverses classificacions d'actes de parla, tot i que no n'hi ha cap que s'hagi acceptat unànimement pel fet que una classificació d'aquesta mena sempre resulta molt difícil de completar. Aquí s'utilitzarà la que va proposar SEARLE (1976), que és una de les més conegudes. Segons aquesta classificació, qualsevol enunciat pot ser:

14. D'altra banda, la diferència entre aquestes expressions i formes com *mirám-i-no-em-toquis* o *estira-i-arronsa rau* en el fet que aquestes darreres, tot i tenir la flexió lexicalitzada, han esdevingut noms, adverbis, etc. i han deixat de ser, doncs, verbs que es puguin associar a diferents actes de parla.

- 1) Una constatació: quan descriu la realitat (asseveracions, explicacions, prediccions, classificacions, confirmacions, suposicions...).
- 2) Una exhortació: si intenta influir en la conducta de l'interlocutor (ordres, instruccions, peticions, comandes, preguntes...).
- 3) Un compromís: quan manifesta la voluntat de l'emissor de realitzar una acció (promeses, oferiments, apostes, amenaces...).
- 4) Una expressió: si mostra l'estat psicològic de l'emissor (disculpes, agraïments, condols...). En aquest apartat també s'inclouen salutacions, felicitacions, etc.
- 5) Una declaració: si pretén modificar la realitat (nomenaments, declaracions de guerra, fórmules de bateig, excomunions...).

4.3.2 Funcions

Així doncs, en cada situació comunicativa en què es pronuncia un enunciat també es realitza un acte de parla que determina l'ús que es fa del mateix codi lingüístic i que, segons les seves característiques, pot ser classificat d'una manera o una altra.

Vist això, doncs, una qüestió que es planteja immediatament és saber quina relació existeix entre cada acte de parla i l'ús de la llengua. En els exemples de més amunt ja s'ha vist que alguns actes es concreten en verbs determinats, els anomenats *verbs performatius*. Així, dient *t'ordeno que...* ja es fa l'acció d'ordenar i dient *juro que...* ja es jura. A més, també pot haver-hi altres expressions performatives no verbals: en les felicitacions, per exemple, es pot dir *et felicito*, però també *enhorabona* i *moltes felicitats*. I, de fet, aquest tipus d'expressions també apareix quan no hi ha cap verb que designi l'acció que es realitza: així, no diem **em sorprenc*, sinó que ens exclamem o utilitzem fórmules com *què dius ara!* o *com hi ha Déu!*

Sembla, doncs, que és en aquest context en què cal establir la diferència de caràcter funcional entre les frases fetes i les expressions que s'han enumerat més amunt. Així ho demostra el fet que, mentre que les frases fetes poden aparèixer en actes de parla constatatius, les altres expressions poden correspondre a qualsevol tipus d'acte de parla excepte al de caràcter constatatiu precisament. És a dir, qualsevol frase feta pot utilitzar-se per descriure la realitat —a part, evidentment, de poder-se emprar en enunciats no constatatius, com en preguntes, amenaces, etc. Tal com s'exemplifica en el següent enunciat:

- (1) És un noi que se sap imposar, per això *porta la batuta*.

La frase feta *portar la batuta* descriu la realitat i, com que actua com un verb qualsevol —en aquest cas, com a sinònim del verb *manar*—, adopta la flexió que determina el context. A (1) és la tercera persona del present d'indicatiu, però podria ser diferent:

- (2) Com que no se sabia imposar, no *portava la batuta*.

(3) Saben imposar-se, per això *portaran la batuta*.

En canvi, amb la majoria de les expressions que s'han presentat en l'apartat 3 no succeeix el mateix. D'una banda, cap no constata una realitat, excepte en el cas que s'interpreti d'una manera literal. Així, per exemple, *ara hi corro, ja hi estem anant i ja ho veus*, si no s'utilitzen amb un significat literal, no indiquen que 'jo corro per X', 'nosaltres ens dirigim a X' i 'tu veus Z' respectivament. Qualsevol parlant català sap que la primera expressió s'empra per mostrar desacord, la segona per ordenar alguna acció i la darrera per mostrar sorpresa. De l'altra, el canvi en la flexió, que en les frases fetes no implicava cap variació en l'ús, sembla que en aquest cas afavoreix una interpretació més aviat literal i, per tant, diferent al significat idiomàtic que determina la funció pragmàtica. Dit altrament, aquestes expressions només descriuen la realitat quan, havent canviat la flexió, s'entenen segons el seu significat literal —tot i que aleshores es difícil tractar-les com a unitats lèxiques, ja que es comporten com a oracions completament lliures i sense cap mena de lexicalització. Així, sembla que enunciats com *ara hi correré, ja hi estàvem anant i ja ho veies* es tendeixen a entendre més com a constatacions que no pas com a mostres de desacord i de sorpresa o com una ordre.

De fet, algun parlant podria considerar que hi ha casos que encara mantenen la mateixa funció pragmàtica malgrat el canvi de flexió (per exemple: *s'ha acabat el bròquil* vs. *es va acabar el bròquil / s'acabarà el bròquil*). El fet no és estrany si es té en compte que, tal com s'ha assenyalat més amunt, els processos que aquí es descriuen són graduals i afavoreixen, per tant, que hi pugui haver divergències entre els mateixos parlants. El que s'acaba d'exposar potser es veu més clar en expressions com *què hi ha, pots pensar i demà m'afaitaràs*, per exemple, en què es comprova clarament que, si canvia la flexió (*què hi havia, podies pensar i demà m'afaites*), també es modifica la funció pragmàtica. És cert, però, que en algunes expressions el canvi de flexió és força lliure i que això no altera el seu ús més habitual, la qual cosa fa pensar que es comporten més aviat com a frases fetes, tal com s'ha vist més amunt amb l'exemple de *per aquí no hi passo*.¹⁵

4.4. Classificació

Quins són, tanmateix, els significats idiomàtics que la funció pragmàtica determina per a cadascuna de les expressions que s'han presentat més amunt? És a dir, en quins actes de parla s'utilitzen? A continuació es mostra una classificació en què es relaciona cada expressió amb l'acte de parla en què s'empra. Cal assenyalar, però, que la classificació no és definitiva, atès que l'ús lingüístic de cada parlant és relativament diferent i permet que una mateixa expressió es faci servir en més d'un acte de parla o a la inversa. A més, aquí només es presenta una

15. En aquest cas, seria una frase feta que, dins del lèxicó, s'inclouria en l'entrada de PASSAR, segons el model de Matthews.

petita mostra de les expressions d'aquest tipus que existeixen en català i no es pretén, doncs, ser exhaustiu:

<i>Acte de parla</i>	<i>Expressió</i>
1. Constatatiu:	∅
2. Exhortatiu:	
2.1 Ordres:	<i>s'ha acabat el bròquil; ja hi estem anant; som-hi; vinga; a [+V_{inf}] s'ha dit/falta gent; ja n'hi ha prou; potser que [+V_{subj}]; muts i a la gàbia si us plau</i>
2.2 Peticions:	
3. Compromissiu:	
3.1 Promeses:	<i>com hi ha Déu/món (que...); que el diable se m'emporti si...</i>
3.2 Oferiments:	<i>si sou servits; per a servir-lo</i>
3.3 Apostes:	<i>vols-t'hi jugar que...</i>
3.4 Amenaces:	<i>ja cal que es calci; ja et trobaré; ja t'enganxaré</i>
4. Expressiu:	
4.1 Disculpes:	<i>Déu em perdoni</i>
4.2 Agraïments:	<i>Déu t'ho pagui; lloat sia Déu</i>
4.3 Salutacions i comiats:	<i>estigui bo; Déu vos guard; passi-ho bé; adéu-siau; què hi ha; què mana; que aprofiti; que vagi de gust; toca-la</i>
4.4 Condols:	<i>l'acompanyo en el sentiment; en pau descansi</i>
4.5 Acord:	<i>tu diràs; és clar; ja se sap això; no cal que ho diguis; és (ben) veritat; (quedem) entesos; (quedem) d'acord; va bé; està bé; està dit; pots pensar</i>
4.6 Desacord:	<i>què dius; ara hi corro; ves si no; para el carro; per aquí no hi passo; (mira) qui parla; creu-t'ho; altra feina hi ha; no serà tant; de més verdes en maduren; fuig!; ni parlar-ne; ni somniar-ho; ni pensar-ho; per a tu faràs; ni que em matin; tant li fa; qualsevol diria</i>
4.7 Sorpresa:	<i>Déu me'n guard; ves per on; ja et dic jo; embolica que fa fort; què dius ara; qui ho diria; Déu n'hi do; qui ho havia de dir; valga'm Déu; aquesta sí que és bona; Déu nos en guard</i>
4.8 Resignació:	<i>què hi farem; va com va; no hi ha més</i>
4.9 Enuig:	<i>maleït siga; me cago en l'ou/l'olla....; on s'és vist; com hi ha món; com hi ha Déu; com s'entén?; ja hi som; tornem-hi, que no ha estat res; què t'has cregut; què t'has pensat; no et fum; bona nit i tapà't; bon profit li faci; que t'aprofiti; bona l'hem feta</i>

- 4.10 Resposta a un agraïment:
no s'ho val; no es mereixen
- 4.11 Resposta a una disculpa:
tan se val; no hi fa res; tan li fa; no importa; no té importància; tal dia farà un any; el passat, passat
- 4.12 Temor:
Déu no ho vulgui; Déu t'escolti; toca ferro; Déu nos en guard
- 4.13 Incredulitat:
demà m'afaitaràs; no m'enredaràs pas; puja aquí dalt; ara li fan el mànec
- 4.14 Escepticisme:
vols dir?; què vols que et digui
- 4.15 Indiferència:
és igual; tant hi fa
- 4.16 Resposta a un oferiment:
perquè no sigui dit; que no sigui dit; a bodes em convides
- 4.17 Altres:
agafa't fort; ara es lleva; ara que hi penso, té rabó; avall, que fa baixada; cadascú per on l'enfila; com si es parlés a la paret; com si li diguessin Llúcia; correu-hi tots; és tard i vol ploure, pleguem; ja en parlarem; ja hi firmaria; no caldria sinó; posa-t'hi cebes; què més voldria; què més vols; quina mosca t'ha picat; qui sap; si Déu vol; som o no som?; tira peixet; ves què et sembla; vet-ho aquí

Com es pot veure, doncs, la classificació pot variar segons l'ús particular de cada parlant. El que és evident, però, és que cap d'aquestes expressions no té sentit referencial i que, per tant, no es pot incloure en l'apartat d'actes constatatius. Ni tan sols les que presenten el verb en indicatiu, que és el mode propi de la referencialitat. Així, per exemple, cap parlant competent no interpreta *és tard i vol ploure* com una descripció del temps, més aviat l'entendrà com una exhortació 'per incitar a algú a moure's, a obrar' (DIEC).

Cal notar, a més, que moltes d'aquestes expressions es poden substituir per sintagmes nominals o preposicionals que, sens dubte, també constitueixen manifestacions verbals dels mateixos actes de parla. Així, en els agraïments també es podrien incloure expressions com *moltes gràcies, gràcies a Déu o moltes mercès* en comptes de *Déu t'ho pagui* o *molt agraït* i, en les respostes als agraïments, una forma com *de res* en lloc de *no es mereixen*. Per tant, les expressions verbals que aquí s'estudien adquireixen significats iguals o similars als d'aquests sintagmes, cosa que no es pot atribuir solament a les expressions en si, ja que unes són oracions i les altres no, sinó també al fet que comparteixen la mateixa funció pragmàtica. Dit d'una altra manera, el fet que els dos tipus d'expressions s'emprin en situacions semblants i que, per tant, serveixin per a usos similars, afavoreix que adquireixin significats idiomàtics més o menys equivalents.

D'altres, a més, equivalen a formes d'expressió no lingüístiques, com per exemple les que s'inclouen en els punts 4.6 i 4.9, referits a les expressions de desacord

i enuig respectivament. En aquests casos es pot comunicar el mateix sense recórrer a la llengua, ja que es pot aconseguir el mateix efecte gesticulant d'una manera determinada (fent no amb el dit o donant un cop a la taula) o pronunciant algun so de caràcter no verbal. Això indica que aquestes expressions estan plenament relacionades amb uns tipus d'actes de parla determinats i que, de fet, poden constituir moltes menes d'accions, excepte la de descriure la realitat. Cal notar, en aquest sentit, que les frases fetes no es poden substituir per cap gest ni so no verbal, tot i que representen la realitat, i que, a la inversa, l'altre tipus d'expressions no descriuen res, però a vegades poden equivaler a formes no verbals, justament perquè presenten els mateixos usos.

5. CONCLUSIONS

L'objectiu d'aquest treball ha estat diferenciar les frases fetes de tot un seguit d'expressions de significat idiomàtic que els diccionaris recullen, però que no distingeixen clarament respecte a les primeres.

En primer lloc, s'ha vist que el significat d'aquestes expressions correspon, en part, a la seva funció pragmàtica, la qual cosa no impedeix que es puguin interpretar d'una manera literal —tal com passa amb les frases fetes—, tot i que aquest no és el significat que se'ls atribueix més habitualment. Sembla que l'ús freqüent en determinades situacions comunicatives afavoreix que aquestes expressions perdin el seu significat literal i n'adoptin un altre que és difícil de deduir —sempre fora de context i d'una manera aïllada— i que, per tant, cal memoritzar. Per aquest motiu, s'ha de considerar que, com les frases fetes, també són idiotismes de la llengua.

En segon lloc, s'ha mostrat que, des d'un punt de vista formal, la principal diferència entre aquest tipus d'expressions i les frases fetes és la relativa dificultat de canviar la flexió en les primeres i la possibilitat de fer-ho sempre en les segones. En realitat, en les primeres també es pot canviar la flexió, però aleshores es tendeixen a interpretar d'una manera literal (per exemple: *ja hi estem anant vs. ja hi estàvem anant*) i amb una funció pragmàtica diferent. A grans trets, doncs, es pot considerar que les frases fetes es comporten com a unitats lèxiques plurinominals i l'altre tipus d'expressions com a unitats lèxiques uninominals.

Cal tenir en compte, però, que la impossibilitat de canviar la flexió és gradual i que hi ha expressions que permeten força canvis flectius sense que això afecti el seu significat idiomàtic (per exemple: *ja cal que es calcilet calcisfens calcem...*, però *ja calia que es calcés*) i d'altres que presenten més restriccions (per exemple: *és veritat vs. era veritat* o *ves per on*).

I, en tercer lloc, també s'ha posat de manifest que, des d'un punt de vista funcional, aquest tipus d'unitats lèxiques poden correspondre a qualsevol tipus d'acte de parla, excepte al de tipus constatatiu, a diferència de les frases fetes —i de les *collocations*—, que poden emprar-se en qualsevol mena d'acte de parla. Això coincideix, en part, amb les distincions que havien establert Fillmore *et al.*, d'una banda, i Nattinger i De Carrico, d'una altra. Cal recordar que aquests

autors diferencien dos grans grups d'expressions segons si presenten funció pragmàtica o no la presenten. Ja s'ha comentat que aquesta divisió no és prou afortunada, si es té en compte que qualsevol mot, pel sol fet d'usar-se, ja té una funció pragmàtica. Partint d'aquesta idea, doncs, la diferència que aquí es proposa no es basa tant en el fet que una expressió tingui una funció pragmàtica, perquè sempre la té, sinó més aviat si pot aparèixer en determinats actes de parla. Més concretament, si es pot utilitzar en actes de parla constatatius.

Com a resultat d'aquestes conclusions, es poden resumir les diferències entre les frases fetes (A), el tipus d'expressions que aquí s'han analitzat (B) i les *collocations* (C) mitjançant el següent quadre:

	Opacitat	Lexicalització	Referencialitat
A	+	-	+
B ₁	+	+	-
B ₂	-	+	-
C	-	-	+

En el qual es fa constar si una determinada expressió és opaca (B₁ correspon a expressions com *ara li fan el mànec* o *puja aquí dalt* i B₂ a fórmules com *creu-t'ho otu diràs*), si té la flexió lexicalitzada o en vies de lexicalització i, finalment, si pot aparèixer en actes de parla constatatius (referencialitat).

Per acabar, només cal esmentar la relació que s'estableix entre les dues perspectives anteriors, és a dir, la formal i la funcional. Com a simple observació que caldrà confirmar en el futur, s'ha d'assenyalar que la impossibilitat d'aparèixer en actes de parla constitutius i la relativa dificultat de variar la flexió potser són factors que estan més interrelacionats del que es podria pensar. Així, el fet que el tipus d'expressions que aquí s'han analitzat presentin una flexió més o menys lexicalitzada i no puguin aparèixer en actes constatatius i que, en el cas de les frases fetes, s'esdevingui tot el contrari, permet suposar que la flexió té més tendència a lexicalitzar-se en unitats que no poden utilitzar-se en actes de parla constatatius que no pas en unitats que sí poden fer-ho. Els casos de fossilització que s'han comentat (*Déu nos en guard, maleït siga, valgàm Déu* etc.) així ho fan pensar.

ÒSCAR BLADAS

BIBLIOGRAFIA

BAYLON I FABRE 1994

C. BAYLON i P. FABRE, *La semántica* (Barcelona-Buenos Aires, Editorial Paidós, 1994).

BENSON, BENSON
I ILSON 1986

M. BENSON, E. BENSON i R. ILSON, *The BBI*

- CABRÉ 1994
M. T. CABRÉ, *A l'entorn de la paraula*, I i II (València, Universitat de València, 1994).
- FILLMORE, KAY,
I O'CONNOR 1988
Ch.J. FILLMORE, P. KAY i M.C. O'CONNOR, *Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: the Case of «Let Alone»*, «Language», 64, ps. 501-538.
- GONZÁLEZ CALVO 1982
J.M. GONZÁLEZ CALVO, *La palabra como unidad lingüística*, «Revista Española de Lingüística», 12, 2 (1982), ps. 375-410.
- HOCKETT 1958
Ch. F. HOCKETT, *Curso de lingüística moderna* (Buenos Aires, Eudeba, 1971).
- HOPPER I TRAUROTT 1993
P.J. HOPPER i E.C. TRAUROTT, *Grammaticalization* (Cambridge, Cambridge University Press, 1993).
- LYONS 1968
J. LYONS, *Introducción en la lingüística teórica* (Barcelona, Teide, 1971).
- MATTHEWS 1974
P.H. MATTHEWS, *Morfología* (Madrid, Paraninfo, 1980).
- MORVAY
K. MORVAY, *Problemes de fraseologia catalana*, «Caplletra», 18, ps. 211-220.
- NATTINGER I DE CARRICO
1992
J.R. NATTINGER i J. S. DE CARRICO, *Lexical Phrases and Language Teaching* (Oxford, Oxford University Press, 1992).
- PAYRATÓ 1996
Ll. PAYRATÓ, *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana* (València, Universitat de València, 1996).
- POTTIER 1976
B. POTTIER, *Lingüística general* (Madrid, Gredos, 1976).
- RASPALL i MARTÍ 1984
J. RASPALL i J. MARTÍ, *Diccionari de frases fetes* (Barcelona, Edicions 62, 1996).
- ID. 1984
—, *Diccionari de locucions* (Barcelona, Edicions 62, 1996).
- SALVADOR 1995
V. SALVADOR, *De la fraseologia a la lingüística aplicada*, «Caplletra», 18 (1995), ps. 11-30.
- SCHIFFRIN 1987
D. SCHIFFRIN, *Discourse Makers* (Cambridge University Press, 1987).
- SEARLE
J.R. SEARLE, *A Classification of Illocutionary Acts*, «Language and Society», 5, ps. 1-23.
- THOMAS 1995
J. THOMAS, *Meaning in Interaction: an Introduction to Pragmatics* (Londres-Nova York, Longman, 1995).
- TRAUGOTT I HEINA 1991
E.C. TRAUROTT i B. HEINE, *Approaches to Grammaticalization*, I (Amsterdam, John Benjamins, 1991).